

**O‘ZBEKISTONDA ARALASH VA MASOFAVIY
TA’LIM TENDENSIYALARI**

Agzamova Nigora Shuxratdjon qizi

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
“Chet tillar” kafedrasida o‘qituvchisi*

Olimova Moxinur

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
“Chet tillar” kafedrasida talabasi*

Annotatsiya: *Masofaviy ta’lim bo‘yicha olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlarining nazariy-ilmiy asoslarini o‘rganish jarayonida shuni kuzatish mumkinki, mazkur soha bo‘yicha turlicha manbaalarda masofaviy ta’lim tushunchasiga turlicha ta’riflar berilgan. “Masofaviy ta’lim” va “masofaviy o‘qitish” atamalari o‘tgan asrning 90-yillaridan, ya’ni masofaviy ta’lim tizimi shakllangan vaqtdan boshlab, muntazam qo‘llaniladigan bo‘ldi. Ayni vaqtda masofaviy ta’lim tizimi takomillashgan bo‘lishiga qaramay, “masofaviy ta’lim” va “masofaviy o‘qitish” kabi atamalarning mohiyati borasida turlicha ilmiy qarashlar mavjud. Biz aralash ta’lim jarayoniga masofaviy o‘qitish tizimining tatbiq etishda quyidagi ta’rif va terminlarga duch kelamiz.*

Kalit so‘zlar: *masofavoy ta’lim. Aralash ta’lim, talab, kasbiy-tanqidiy, ideologik, tendensiya, axborot.*

Fikrimizcha, masofadan o‘qitish tizimini o‘quv jarayonini tashkil etishning yangi shakllaridan biri sifatida qaralib, talabalarni tezkor va rivojlangan axborot ashyolari yordamida mustaqil o‘qitish tamoyiliga asoslangan bo‘lishi hamda axborot mobilligi ta’minlashi kerak.

N.A.Muslimovning e’tirof etishicha, masofaviy ta’limga “masofadan turib, o‘quv axborotlarini almashish vositalariga asoslanuvchi maxsus axborot muhiti yordamida ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish tizimidir”.

R.X.Djurayev, O‘.Q.Tolipov, R.G‘.Safarova va boshqalar hammuallifligida yaratilgan “Pedagogik atamalar lug‘ati”da masofaviy o‘qitishga quyidagicha ta’rif berilgan: “Masofaviy o‘qitish - o‘quv mashg‘ulotlarining barchasi yoki ko‘p qismi telekommunikasion va zamonaviy axborotlashtirish texnologiyalari asosida olib boriladigan masofadan turib o‘qitish”.

Pedagogika fanining izohli lug‘atida “Masofaviy ta’lim - masofaviy ta’lim uslublariga asoslangan holda aholining keng qatlamlariga taqdim etiluvchi zamonaviy ta’lim xizmatlari majmuasi. Masofaviy o‘qitish – o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri, shaxsiy aloqasiz “masofadan o‘qitish” imkonini yaratib beruvchi zamonaviy axborot va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

telekommunikasion texnologiyalardan foydalanishga asoslangan o'qitish jarayonini amalga oshirishning yangi uslubi" deb ta'rif berilgan.

Masofaviy o'qitish - ma'lum bir masofada Internet texnologiyasi yoki boshqa qaytar aloqa usullari, shuningdek barcha ta'lim jarayonlari komponentlari - maqsad, mazmun, metod, ta'limning tashkiliy shakllari hamda o'qitish usullariga asoslangan ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi o'rtasidagi o'zaro munosabat.

Talabalarning bilishga bo'lgan ehtiyojlari, qiziqishlari va qobiliyatlariga qarab, o'qitish mazmuni, tashkiliy shakllari, metodlarining xilma-xil va rang-barang bo'lishi ta'limning barcha bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etadi, ayniqsa, bo'lajak mutaxassislar, shu jumladan, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik tayyorlash bosqichida juda dolzarb hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham, ta'limning zamonaviy yangi sifatiga erishishning zaruriy sharti - bu oliy ta'lim muassasalarida o'qitishning yangidan-yangi shakllarini joriy etish, o'qitishning moslashuvchan tizimini shakllantirish, uzluksiz ta'lim olishni ta'minlashdir. Yuqorida aytib o'tganimizdek, masofaviy ta'lim bir necha yillardan buyon an'anaviy ta'limning muqobili bo'lib kelgan.

Aralash ta'lim uchun moslashuvchan o'quv dasturining yana bir muhim afzalligi shundaki, muammo yoki xatoga duch kelganida talabanning darhol yordam olish imkoniyati bor. Dastur yo'l qo'yilgan xato haqida darhol xabar beradi va ayni masala bo'yicha qo'shimcha o'quv materiallarini taklif qiladi. O'qituvchi eng ko'p uchraydigan xatolar va muammolarni tahlil qilishga imkon beradigan ma'lumotlar to'plamiga ega bo'ladi va shu orqali o'qitish tizimiga tuzatishlar kiritadi. Bilimlar darajasi ko'rsatkichlari o'quv materialini qo'shimcha tushuntirish yoki amaliy topshiriqlar berish uchun talabalarni bilim darajalariga ko'ra guruhlariga ajratishga yordam beradi.

Aralash ta'lim sharoiti o'qituvchilarning kasbiy mahorat darajasiga yuqori talablarni qo'yadi. O'qitishning bunday modeli o'qituvchining ishini o'zgartiradi, ya'ni uni an'anaviy o'qitish jarayoni va ma'muriy vazifalardan ma'lumotlar bazalari bilan ishlashga va talabalarga individual yordam ko'rsatish va ularni qo'llab-quvvatlashga olib keladi. O'qituvchining vazifalari darsni rejalashtirish va o'rganilayotgan mavzu bo'yicha ma'lumotlarni taqdim etishdan motivatsiya uyg'otish, o'quv jarayonini rag'batlantirish va osonlashtirish muammosini hal qilish darajasigacha kengayadi. Bu o'qituvchidan doimiy ravishda mustaqil bilim olish va o'zining bilimlarni muntazam ravishda kengaytirib borishni talab qiladi. Uning vazifalari qatoriga baholash, tahlil qilish va ma'lumotlarni to'plash; rejalashtirish jarayonining ajralmas qismi sifatida har bir talaba uchun individual, guruhlar va butun auditoriya uchun ma'lumotlar bazalaridan foydalanish; tayyorgarligi va o'zlashtirish darajasi har xil bo'lgan talabalarning ishiga rahbarlik qilish uchun standartlashtirilgan testlar va boshqa baholash variantlaridan foydalanish kiradi.

Aralash ta'lim tizimida o'qituvchining yetakchilik qobiliyati nihoyatda muhim. Talabalarning yangi muhitga ko'nikishlari uchun ularga yordam berish maqsadida o'qituvchi o'quv jarayonini modellashtirishi va talabalarga namoyish qilishi, kerakli ma'lumotlarni yoki berilgan savollarga javoblarni qanday topish kerakligini, shuningdek,

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

talabalarga to'g'ri savollar berishni o'rgatishi kerak. O'qituvchi muayyan topshiriq yoki loyihani bajarish uchun zarur bo'lgan o'quv faoliyatining har xil turlarini boshqarishni bilishi kerak. Aralash ta'lim modelida o'qituvchi talabalarga o'rgatiladigan ma'lumotlarni oddiygina qilib yetkazib berishi emas, balki mavjud ma'lumotlarni yangi sharoit va vaziyatlarga tatbiq etish va moslashtirish ko'nikmalarini shakllantirishiga yordam beradi. O'qituvchining vazifasi - ma'lumotlarni to'g'ri talqin qilish va tahlil etish, talabalarning vazifasi - sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, to'plangan ma'lumotlarni birlashtirish va ularni aniq vaziyatlarda qo'llash orqali olingan bilimlarni namoyish etishdan iborat.

Demak, aralash ta'lim modeli o'qituvchidan doimiy ravishda kasbiy rivojlanishni va takomillashishni talab qiladi. Bu uning talabalarni mustaqil o'qish va erkin ta'lim olish, bilim va ko'nikmalarni egallashga o'rgatishi uchun mavjud strategiyalarni samarali o'zgartirish bilan bog'liq. Zamonaviy texnologiyalar o'qituvchiga talabalarning individual ehtiyojlarini tushunish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin. Ushbu ma'lumotlarning tahlili o'qituvchiga talabalar tomonidan olingan bilimlarni qo'llab-quvvatlash va chuqurlashtirish uchun zarur dasturni ishlab chiqishiga imkon beradi.

Ta'lim jarayonining mohiyati o'qituvchi tomonidan o'quv ma'lumotlarini talabaga yetkazib berishdan iborat. Shunday qilib, odatda, pedagogikada yoki ta'lim jarayonida qo'llaniladigan har qanday texnologiya axborot xarakteriga ega. Ko'p hollarda "axborot texnologiyalari" tushunchasi kompyuter texnikasi va telekommunikatsiya vositalarida foydalanish uchun yaratilgan barcha texnologiyalar uchun ishlatiladi. Noto'g'ri talqin qilinmaslik uchun masofaviy ta'limda muhim ahamiyatga ega uchta tushunchaning mazmunini ochib berish zarur bo'ladi. Bular "ta'lim axboroti", "ta'lim texnologiyalari" va "axborot texnologiyalari". Endi xuddi ana shu uchta tushunchaning har biri to'g'risida to'xtalib o'tamiz.

Ta'lim ma'lumoti (axboroti) - bu ta'lim oluvchining u yoki bu faoliyatni malakali amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan bilimdir. Uni - talabaga u yoki bu faoliyatni malakali bajarishi uchun kerak bo'ladigan ta'lim mazmuni yoki talabaning u yoki bu faoliyatni professional darajada amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ta'lim mazmuni sifatida ham ta'riflash mumkin.

Kunduzgi an'anaviy ta'lim shaklida o'qituvchi bilimlarni izohlovchi rolini masofaviy ta'lim tizimida esa, talabalarning o'zlari bilimlarni talqin etuvchi rolini bajaradilar, shuning uchun ham o'quv kurslari va o'quv materiallarining sifati, shuningdek ularni talabalarga taqdim etish usullariga qo'yiladigan talablar ancha yuqori bo'ladi.

Hozirgi zamon ta'lim klasteri sharoitida o'qitishning eng maqbul va samarali ta'lim texnologiyalari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: «video ma'ruzalar; multimedia ma'ruzalari va laboratoriya mashg'ulotlari; elektron multimedia darsliklari; kompyuterli o'qitish va sinov tizimlari; imitasion modellar va kompyuter trenajyorlari; telekommunikatsiya vositalaridan foydalangan holda maslahatlar berish va test o'tkazish; videokonferensiyalar. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'zi emas, balki ulardan foydalanish natijalari, ta'lim maqsadlariga erishishda ularning qanchalik

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

hissa qo'shishi muhim ahamiyatga ega. Aloqa vositalarini tanlash, eng birinchi navbatda, texnologiyalar bilan emas, balki mazmun orqali shakllanadi, ya'ni ularni tanlash o'quv kurslari mazmunini, talabalarning faolligi darajasi, aniq maqsadlari, ularning ta'limga jalb etilganligi darajasi, o'quv natijalari va boshqalarning tahlili asosida amalga oshiriladi. O'qitishdagi muvaffaqiyati bevosita axborot-kommunikatsiya texnologiyalari turiga emas, balki tayyorgarlik va kurslarni o'qitish sifatiga bog'liq⁴⁸.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari talabalarning bilish faolligini ta'minlashga va darslarning interaktiv shakllarini joriy etishga mo'ljallangan bo'lib, ulardan eng samaralisi hozirgi vaqtda aralash ta'lim hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimida aralash ta'lim deganda masofaviy ta'lim texnologiyasi (onlayn), kunduzgi ta'lim (o'qituvchi bilan ishlash) va Internet ta'lim integratsiyasi tushuniladi. Bunday model o'quv materialini o'rganish vaqtini, joyini, tezligi va usulini boshqarishga imkon beradi. Aralash ta'lim o'quv fanlarini o'qitishda an'anaviy usullar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini birlashtirishga imkon beradi.

Demak, aralash ta'lim texnologiyasi uchta asosiy tashkil etuvchidan iborat: masofaviy o'qitish (Distance Learning), auditoriyada o'qitish (Face-To-Face Learning) va Internet orqali o'qitish ((Online Learning). Ushbu tizimning komponentlari doimiy o'zaro bog'liqlikda ishlaydi va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi kerak. O'quv fanlarini o'qitishda eng maqbul natijalarga erishish tashkiliy va tarkibiy jihatlarga bog'liq, chunki ta'lim jarayonining barcha elementlari o'zaro ta'sirlashishi va bir butunni tashkil qilishi kerak.

Ushbu texnologiyaning afzalliklari orasida quyidagilar alohida ko'rsatib o'tilish mumkin:

- aralash ta'lim virtual va bevosita muloqotni o'zida mujassam etgan bo'lib, ular doirasida munozaralar, muhokamalar tashkil etiladi, tajriba va amaliy ko'nikmalar almashinuvi amalga oshiriladi hamda o'quv materiallarining bir qismini onlayn texnologiyalar orqali mustaqil o'zlashtirib, auditoriyada ma'lum ko'nikmalar va malakalarni amalda sinab ko'rish uchun vaqtni tejash imkonini beradi;

- aralash ta'lim tanqidiy fikrlash va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi;

- aralash ta'limda o'quv materiallari taqdimoti nafaqat bosma nashrlarda, balki talabalarga o'quv fanini o'qitish individual ish rejimini tanlashga imkon beradigan elektron shakllarda ham amalga oshiriladi;

- aralash ta'lim talabalarning elektron manbalardan mustaqil foydalanishini o'z ichiga oladi, bu esa o'qituvchining dars vaqtini ancha tejashga imkon beradi;

- aralash ta'lim - bu interaktiv usul bo'lib, u "o'qituvchi - talaba" va "talaba - talaba" ning o'z nuqtai nazarini ifoda etish, fikr almashish, shuningdek taqdim etilgan materiallarning mazmuniga ta'sir o'tkazish imkonini nazarda tutadi;

⁴⁸ Капустин, Ю.И. Педагогические и организационные условия эффективного сочетания очного обучения и применения технологий дистанционного образования [Текст]: автореф. Дисс. ... д-ра пед. наук М., 2005. 43 с.; Капустин, А.В. Психология на службе воспитательного процесса [Текст]/ А.В. Капустин // Профессиональное образование. - 1999. - № 7. - С.14.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- aralash ta'limda talabalarning individual psixologik xususiyatlari hisobga olinadi, chunki har xil ish shakllari kombinatsiyasi talabalarning har xil o'quv va materialni turlicha tezlikda o'zlashtirish va o'zlarining qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatini beradi.

Shunday qilib, aralash ta'lim texnologiyasi konsepsiyasini, shuningdek uning maqsadlari va ta'kidlangan afzalliklarini hisobga olgan holda, aytish mumkinki, o'qitishning ushbu texnologiyasi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi o'quv va texnologik resurslarni jalb qilgan holda o'qitishni moslashuvchanlik asosda tashkil etishga imkon beradi.

Aralash ta'lim sharoitida talabalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirishda foydalaniladigan turli ta'lim tadbirlari va o'quv faoliyati quyida keltirilgan turli metodlar yordamida joriy etiladi: offline seminar (konferensiya); taqdimot; vakolatlarni o'tkazish; rotatsiya, amaliy mashg'ulot; loyihalar ustida ishlash; keyslar bilan ishlash; trening; mustaqil ish; seminar; stajirovka yoki ishlab chiqarish amaliyoti; tyutorlik; loyihalarda ishtirok etish; loyihaviy-tahliliy sessiya; loyihalarni individual himoya qilish; loyihalarni guruhda himoya qilish; imtihon; vebinar; videokonferensiya; murabbiylik; video ma'ruza; virtual maslahat; nazorat ishlarini bajarish; virtual tyutorial; kouching; ishbilarmonlik o'yini; konsultatsiya; leksiya; qaytar aloqalar; laboratoriya ishlari; master-klass; ta'lim ekspeditsiyasi; ta'lim musobaqasi va boshqalar. Aralash ta'lim sharoitida talabalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirishda: jamoaviy; guruhiy; individual kabi turli xil ta'lim shakllaridan foydalanish o'quv jarayoni sifatini oshiradi va samarali natijalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xasanov, A. S. (2022). *Masofaviy va aralash ta'limni tashkil etishning pedagogik va texnologik asoslari*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
2. Sharipova, M. T., & Tursunov, K. B. (2021). "COVID-19 pandemiyasi davrida masofaviy ta'limning ahamiyati va qiyinchiliklari." *Ta'lim va Ilmiy Tadqiqotlar Jurnali*, 10(4), 33-40.
3. Xolmirzaev, A. Q., & Axmedov, S. B. (2020). "Raqamli texnologiyalar yordamida aralash ta'lim usullarining rivojlanishi." *Axborot Texnologiyalari Ilmiy Jurnali*, 7(2), 65-72.
4. Yuldasheva, Z. O. (2021). *Masofaviy ta'lim tizimining pedagogik asoslari va o'zbek ta'lim tizimiga tatbiqi*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Bobojonov, I. (2021). "Aralash ta'lim modellarini tatbiq etishning asosiy yo'nalishlari." *Oliy Ta'lim Metodik Jurnali*, 16(3), 22-29.
6. Nishonov, B. U., & Raxmatov, T. (2022). "Masofaviy ta'lim texnologiyalarining oliy ta'limda qo'llanilishi: imkoniyatlar va muammolar." *Ta'lim Rivoji Jurnali*, 12(1), 13-21.

